

PAPER DETAILS

TITLE: Pragmatizm'in "Ne"ligi: Anlasilmasi Zor "lastirilmis" Bir Felsefe

AUTHORS: Fatih ARSLAN

PAGES: 147-168

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2277076>

Pragmatizm'in "Ne"liği: Anlaşılması Zor "laştırılmış" Bir Felsefe

What is pragmatism: an elusive philosophy

Fatih Arslan*

Öz

Pragmatizm, 19. Yüzyılda Charles Pierce öncülüğünde ortaya çıkan bir felsefe geleneğidir. Pragmatizm, ortaya çıkışından itibaren ABD bilim dünyasının içerisinde bulunduğu çatışma ortamını sonlandırmak suretiyle bilimsel faaliyetlere hız kazandırmayı amaçlamıştır. Ortaya çıkışından kısa bir süre içerisinde ciddi bir taraftar kitlesi kazanan pragmatizm çok geçmeden ABD'yi aşarak Avrupa'ya ulaşmıştır. Fakat pragmatizm, Avrupa'da yeterince taraftar toplayamamıştır. Bunun başlıca nedenleri arasında pragmatizmin Avrupa'ya faydacılık olarak sirayet etmesidir. Bu durumun nedeni ise döneminde Avrupa'da etkili olan bilim insanlarının pragmatizm tasavvurlarından ileri gelmektedir. Bu isimlerden pragmatizmi eleştiren kişiler, Emile Durkheim ve Max Horkheimer'dır. Başlarda pragmatizm taraftarı olmasına rağmen daha sonra nihilizmi tercih eden Giovanni Papini ise İtalya'da bir süre pragmatizmin temsilciliğini yapmıştır. Bir diğer unsur ise Avrupa'da halihazırda büyük felsefe geleneklerinin olmasıdır. Keza bu geleneklerin temsilcilerinin pragmatizmi, faydacılık olarak Avrupa'ya aktarması sonucunda ise pragmatizm, sıklıkla fırsatçılık, hazcılık ve faydacılık ile özdeşleştirilmiştir. Çalışmada bahsi geçen isimlerin pragmatizm tasavvurları gösterilmek suretiyle pragmatizmin "ne"liği üzerinde durulmuştur. Karmaşaya yol açan "useful" kelimesinin kullanımının yerine ise "adaptif" kelimesi önerilerek pragmatizmin, epistemolojik, etik, metafizik görüşleri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Pragmatizm, Pozitivizm, Marksizm, Emile Durkheim, Max Horkheimer, Giovanni Papini, William James

* Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü fatih.arslan10@ogr.sakarya.edu.tr

Bu makale iThenticate sistemi tarafından taranmıştır.

Makale Gönderim Tarihi: 26 Şubat 2022

Abstract

Pragmatism is a philosophical tradition that emerged in the 19th century. Pragmatism which gained a serious fan base in a short time from its emergence, soon went beyond the USA and reached Europe. But pragmatism could not gather enough supporters in Europe. Among the main reasons for this is the spread of pragmatism to Europe as utilitarianism. The reason for this situation stems from the pragmatism conceptions of scientists who were influential in Europe at the time. Among these names, those who criticize pragmatism are Emile Durkheim and Max Horkheimer. Although he was a supporter of pragmatism at first, Giovanni Papini, who later preferred nihilism, was the representative of pragmatism in Italy for a while. Another element is that there are already great philosophical traditions in Europe. Likewise, as a result of the representatives of these traditions transferring pragmatism to Europe as utilitarianism, pragmatism has often been identified with opportunism, hedonism and utilitarianism. In the study, the "what" of pragmatism is emphasized by showing the pragmatism conceptions of the names mentioned. Instead of the use of the word "useful", which causes confusion, the word "adaptive" has been proposed and the epistemological, ethical and metaphysical views of pragmatism have been emphasized.

Keywords: Pragmatism, Marxism, Pozitivizm, Emile Durkheim, Max Horkheimer, Giovanni Papini, William James

Giriş

Pragmatizm, 19. Yüzyılda Amerikalı bilim insanı Charles Pierce öncülüğünde ortaya çıkmıştır. Pierce'in ortaya attığı pragmatizm, "pragma" kökünden ileri geldiğini ve felsefenin eyleme geçmeye yönelik olması gerektiğini savunmuştur. Fakat daha sonra James'in başarılı bir şekilde pragmatizmin hatlarını çizmesi ve pragmatizmde baskın hale gelmesi nedeniyle Pierce, kendi felsefesini pragmatizmden ayırarak "pragmatisizm" kavramını kullanmış ve özellikle mantık alanında geliştirmeye başlamıştır. Pragmatizmin ortaya çıktığı dönemde yoğun beyin göçü alan ABD'nin bilim camiası içerisinde iki büyük felsefe geleneği olan Marksizm ve Pozitivizmin çatışması mevcuttu. Bu çatışmalara son vermek amacıyla ortaya çıkan pragmatizm, metafizik unsurları tartışmanın yersiz olduğunu iddia ederek eylemlere odaklanmayı önermiştir. Bilim dünyasının aşırı hızlı gelişim gösterdiği bu dönem içerisinde ortaya çıkan bu felsefe, ABD sınırlarını aşmış ve Avrupa'ya ulaşmıştır. Fakat pragmatizmin Avrupa'da pek hoş karşılandığı söylemek mümkün değildir. Zaten halihazırda mevcut olan büyük gelenekler, dışarıdan gelen pragmatizme karşı pek sıcak değillerdi. Ayrıca pragmatizm, faydacılık felsefesinin bir devamı niteliğinde Avrupa'ya taşınmış veya Avrupa tarafından böyle anlaşılmıştır. Pragmatizmin Avrupa'ya faydacılık olarak sirayet etmesinde üç önemli ismi saymak mümkündür. Bunlar; Emile Durkheim, Max Horkheimer ve Giovanni Papini'dir. Bu üç ismin pragmatizm tasavvurları Avrupa'da bilimi ve sanatı etkilemiştir. Bu nedenle bugün bile bu bilim insanlarının pragmatizm tasavvurları pragmatizmin, faydacılığın bir ardılı olarak görülmesine yol açtığı söylenebilir. Bu çalışmada, pragmatizmin doğduğu düşünsel şartlar ele alınarak pragmatizmin felsefe dünyasındaki konumu ortaya konulacaktır. Bunun yanı sıra ortaya çıktığı düşünsel şartlar aracılığıyla pragmatizmin ne olmadığı konusunda da bilgi verecektir. Dahası bahsi geçmiş olan üç önemli isim ve Avrupa'da pragmatizmin ilk yansımalarının nasıl olduğu gösterilerek, bu yanlış anlaşılmalara bahsi geçen kişilerin sözleri üzerinden giderilmeye çalışılacaktır. Bunun sonucunda ise prag-

matizmin “ne” liği ve epistemolojik, metafizik ve etik alanlarında pragmatizmin görüşleri aktarılacaktır.

1. Pragmatizmin Ortaya Çıktığı Düşünsel Şartlar

Pragmatizmin ortaya çıktığı dönem içerisinde bilim camiasında etkili olan iki büyük geleneğe bahsetmek mümkündür. Bunlar; marksizm ve pozitivistizmdir. Bu iki büyük geleneğin içerisinde bulunduğu çatışma ortamında ortaya çıkan pragmatizmi, pozitivistizmin karşısında konumlandırmak mümkündür. Bilime dair olan her şeyin deney ile açıklanması gerektiği savunan, deneyi yapılamayan hiçbir faaliyetin bilim olarak anılamayacağını, aklın tek bilgi kaynağı olduğunu ve geri kalan her şeyin birer yanlış olduğunu savunan Auguste Comte’un öncülüğünü yapmış olduğu pozitivistizm, pragmatizmin tam karşısında konumlanır. Marksizm ile teorilerin eyleme geçirilmesi yönünde uyuşmalar dahi bu düşüncenin diyalektik indirgemeciliğine karşıdır. Bu iki büyük bilim felsefesi geleneğinin arasında C. Pierce ve W. James, pragmatizmi modern bilim dünyasının ihtiyacı olan sentezleyici felsefe olarak tanımlar. Nitekim William James, öncelikle metafiziğin elenmesi konusunda pozitivistizm ile ortak bir tavır alır fakat pragmatizm ile pozitivistizm metafiziği aynı nedenden dolayı elemez. Pozitivistizm, metafizik unsurların bir hakikat barındıramayacağı için elenmesi gerektiğini savunurken pragmatizm metafizik unsurların bireyler için farklı anlamlar taşıyabileceği dolayısıyla sonu bitmeyen tartışmalara yol açıp bilimi yolundan alıkoyma ihtimali olduğundan metafiziği eler. James bu durumu şöyle açıklar:

Pragmatik yöntem öncelikle başka türlü sonu gelmeyebilecek olan metafizik tartışmaları hal yoluna koymanın bir yöntemidir. Dünya bir midir, çok mudur? Mukadder midir, hür müdür? Maddi midir, manevi midir? Bunların her biri dünya için doğru veya yanlış olabilecek mefhumlardır, ama bu mefhumlar hakkındaki tartışmaların sonu gelmez (William James, 2019, s. 24).

James bu açıklama ile bildiğimiz anlamda herkes için farklı sonuçlar doğurabilecek ve dünyanın anlaşılması bağlamında oluş-

muş inançları göz önüne alarak, bu konular üzerine yapılacak tartışmaların sonu gelmeyeceği için gereksiz olduğunu belirterek, bilim dünyasını çatışmadan kurtarmak için bir orta yol felsefesi olarak pragmatizmi önermiştir. Pragmatizm bu iki felsefe geleneğini de bir noktaya kadar haklı bulmuştur. Pozitivizmin deneyci tarafı pragmatizm için önemlidir. Çünkü, pragmatizm, ortak deneyimlerin paylaşılmasından oluşan bir hakikat anlayışına sahiptir. Ayrıca dünyanın plastik¹ olduğunu öne süren James, birçok hakikatin mevcut olduğunu öne sürerek pozitivist felsefesinin kanun yapmaya meyilli olan felsefi anlayışını reddeder. Pragmatizme göre bilim deney olmadan icra edilemez. Buna karşın pragmatizm, teoriyi hiçbir zaman dışarıda bırakmaz.²

Son olarak pragmatizm ile Marksizm ardılları arasındaki farklılıklara değinmek yerinde olacaktır. Marksizm, düalist düşüncüyü esas almaktadır ayrıca dünyada artan sanayileşmenin ve şehirleşmenin beraberinde getirmiş olduğu sosyal adaletsizlik türlerine karşı olan bir düşünce geleneğini temsil eder. Marksizm ilk başlarda her ne kadar devrim gibi sert çözüm önerileri tercih etse de daha sonraları Frankfurt Okulu'nun etkisiyle bu devrim fikrinden vazgeçilmiş ve çatışmayı neredeyse hayatın her alanına taşımışlardır. Pragmatizm, bu felsefe ile de bir noktada uyuşmaktadır. Marksist felsefe ile pragmatizmin ortak noktası harekete geçmektir. Başka bir deyişle, felsefeyi sıkışmış olduğu teorik tartışmalardan kurtarıp, daha somut ve reel hayata taşıyabilmeyi hedeflemişlerdir. Fakat pragmatizme göre, Marksizmin düalist ve indirgemeci anlayışı uygun değildir. Yukarıda bahsedildiği üzere pragmatizm bu tür düalist tartışmaların her birinin doğru veya yanlış olabileceği gerekçesi ile tartışmayı reddetmiştir.

Pragmatizm, halihazırda dönemi içerisinde bulunan görüşlere yöneltilen eleştirilerden oluşmaktadır. Bu eleştiriler, aklın tek öl-

¹ Plastik Dünya, William James'in kullandığı bir kavramsallaştırmadır. Bu kavram, insan dünyasının doğrusal tek bir harekete dayalı katı bir düzene değil, esnek ve çok yönlü bir işleyişe sahip olduğunu belirtir.

² Teori ile pragmatizm arasındaki ilişkiye makalenin ilerleyen bölümlerinde değinilecektir.

çüt olması ve düalist anlayış üzerine yoğunlaşmıştır. Pragmatizm, akli tek ölçüt olarak almaz fakat akli tamamen saf dışı bırakmayı da düşünmez. Çünkü insan deneyimlerinin insan akli ile uyum göstermesi gerekmektedir. Nitekim yaşadığımız deneyimlerin kullanışlı olduğunu bizlere idrak ettiren şey akıldır. Dolayısıyla akıl burada bir araç görevindedir. Düalist anlayışın öne sürdüğü çatışmacı perspektif, pragmatizm için geçerli değildir çünkü pragmatizme göre zaten birden fazla hakikat vardır ancak bunun kabul edilmesi ile mevcut çatışma ortamı ortadan kalkabilir.

2. Avrupa’da Pragmatizm

Pragmatizmin, Avrupa’ya faydacılık olarak sirayet etmesinin ilk nedeni Durkheim’ın pragmatizm üzerine verdiği derslerdir. Bu nedenle pragmatizmin Avrupa’daki yansımalarını incelemek için onunla başlamak uygundur. Pragmatizmi eleştiren bir diğer isim ise Max Horkheimer’dır. Horkheimer, *Akl Tutulması* eserinde pragmatizmi sert bir dil ile eleştirmiş ve Emile Durkheim gibi pragmatizmin Avrupa’da faydacılık olarak tanınmasına katkı sağlamıştır. Bir diğer isim ise bir zamanlar pragmatizmin sıkı bir destekçisi olan Giovanni Papini’dır. Papini’nin pragmatizmin eylemin sonuçlarına odaklanmasına yönelik gayesini yanlış anlaması sonucunda hayatının ilerleyen dönemlerinde nihilizme yönelmiştir.

a) Emile Durkheim

Emile Durkheim’ın, pragmatizme ilişkin görüşlerini temel olarak *Pragmatizm ve Sosyoloji*³ başlıklı kendi verdiği derslerde tutulan notlardan derlenmiş olan kitapta görmek mümkündür. Durkheim pragmatizmi birçok açıdan ele alarak eleştirilerini dile getirmiştir. Fakat eleştirilerinin çoğunun birer yanlış anlaşılardan ileri geldiğini iki tarafı da okuduğumuzda rahatlıkla anlayabilmekteyiz.

Emile Durkheim, bahsi geçen eserde pragmatizmi akılcılığın

³ Bu eser, Durkheim’ın vermiş olduğu derslerden elde edilen notlardan derlenmiş ve ilk kez 1955’te yayınlanmıştır. Türkçeye ise Figen Kıyak’ın çevirisiyle 2020’de kazandırılmıştır.

karşıtı ve mantıksal faydacılık olarak yorumlamış ve sert bir dil ile eleştirmiştir. Bu ifadelerin nedeni şu şekilde ifade edilebilir: "Durkheim'ın dersleri pragmatizm ve sosyoloji arasında bir birliktelik kurmaktan çok sosyolojiye rakip olarak gördüğü bu yeni yetme kuramın zaafalarını ve sosyolojinin üstün yanlarını gösterme amacı güdüyordu" (Öztürk, 2020, s.27). Bu görüşü destekleyebilecek başka bir unsur ise Durkheim'ın "*Sosyolojik Yöntemin Kuralları*" kitabındaki ifadeleridir. "Örneğin, Avrupa halklarının karakteristiğini meydana getiren organizasyon yoğunluğuyla birlikte, bugünkü ekonomik durumlarının normal olup olmadığını anlamak için, geçmişte bu durumu doğurmuş olan şeyin ne olduğunu araştıracaktır." (Emile Durkheim, 2021, s.89)

Doğrudan insan eylemlerine odaklanması gereken sosyoloji, hali hazırda bunu öneren felsefeyi neden dışlamalı veya dikkate almamalıdır? İnsanlar tek tek düşünceleri itibarıyla birbirlerinden çokça farklılaşmakla birlikte bütüne bakıldığında ortak deneyimlerden beslenirler. Micheal Tomasello İnsan İletişiminin Kökenleri adlı kitabında, bireylerin işaretten konuşmaya geçiş yaptığı süreçte kitlesel boyutta bir ortak maksatlılığa sahip olduğunu öne sürer. Yani bir obje işaret ettiğimde benimle ortak maksatlılığa sahip kişiler ondan ne istediğimi anlar fakat benimle olmayanlar ise ondan ne istediğimi anlayamaz. Bu nedenle insanların farklı kültürel gruplar halinde farklı deneyimler bütününe sahip hakikatleri vardır. Bunu incelemek için ise bireylerin deneyimlerini içeren geçmişlerinin incelenmesi de gerekmektedir. Tam da bu noktada pragmatizm bu türden bir incelemeyi uygun bulurken Durkheim'ın, pragmatizmi sosyolojinin bir rakibi veya karşıtı olarak görmesinin sebebi, kendisinin akıl merkezci pozitivist anlayışı ve felsefe ile sosyolojiyi birbirinden ayırarak, sosyolojiyi bağımsız bir disiplin haline getirme çabasından ileri gelmiş olabilir.

Pozitivist felsefenin temsilcisi ve sosyoloji kürsüsünün kurucusu olan Durkheim, pragmatizmin kendi bilimsel yöntemine uygun olarak kabul etmez ve bu yüzden hedefine alır. Bu konudaki endişesini şu şekilde aktarmıştır; "Pragmatizmin ortaya koyduğu sorun, gerçekten de son derece ciddi bir sorundur. Günümüzde, akla karşı bir saldırıya tanık oluyoruz. Öyle ki bu saldırı, adeta

militan özellikler taşımakta olan kati bir saldırdır" (Durkheim, 2020, s. 11) . Durkheim kendi felsefi zemini olan pozitivizmi ve onun mirası niteliğinde olan sosyolojiyi savunmak adına tüm gerçekliği akla indirgeyen pozitivist geleneği reddeden pragmatizmi, bir düşman olarak algıladığı görülebilir. Aslına bakıldığında pragmatizm deneyimlerden oluşan doğruluk anlayışını tercih etmektedir fakat bu deneyimlerin sürekliliği için aklın gerekliliğini yok saymamaktadır. Dolayısıyla akıl ve deneyimin bir uyum içerisinde olması gerektiğini savunan pragmatizm, Durkheim'ın belirttiği gibi insan aklını dışlamak gibi bir gayesi yoktur. Aksine hakikatlerin üretimi için akla ihtiyaç duyar.

Durkheim'ın pragmatizm tasavvuruna göre "doğru olan yararlı olandır" düşüncesi pragmatizmin temel ilkesidir" (Durkheim, 2020, s.15). Bu görüş sadece Durkheim'a ait değildir. Gördüğümüz kadarıyla yıllardır pragmatizm, faydacılık ile özdeşleştirilmiştir. Buna yol açan neden William James'in bazı ifadelerinden ileri gelmektedir. Bu ifadelerden ilki "nakdi değer"dir. Bu ifadeyi kullanması William James'in kendisinin ve pragmatizmin anlaşılmasını zorlaştırmıştır. Bu durumu James bir öğrencisi aracılığı ile şu şekilde dile getirmiştir; "Bir fikrin "nakdi değeri" tabirini kullandım diye, "herkes" bunun parasal anlamda kar-zarar kastettiğinizi düşünüyor" (James, 2021, 130).

Ayrıca James pratik kelimesinin kullanımının çok gevşek olduğunu da dile getirmiştir. Fakat bahsi geçen "nakdi değer" veya "pratik değer" kavramsallaştırmaları ciddi anlamda sorunlara yol açmış ve bugün bile pragmatizmin faydacılık ile karıştırılmasına yol açmıştır. Fakat buradaki kavramsallaştırmayı değiştirmek suretiyle Robert Edgerton'un, *Hasta Topluluklar'da* kullanmış olduğu "adaptif" kelimesi önerilebilir. Edgerton, adaptif kelimesini net bir şekilde tanımlamaz fakat adaptif kelimesinin karşıtı olan "maladaptif" kelimesini şu şekilde tanımlar:

"Bireyin çevresinin talepleri için gerekli adaptasyonu sağlama konusundaki yeteneğini zayıflatan her şey" (Edgerton, 2019, s. 33). Bu tanımdan anlaşılacağı üzere adaptif olan şeyler sosyal bir canlı olan insan için kullanışlı ve onun hayatını daha iyi hale getirecek şeylerdir. Bu nedenle önceki kavramsallaştırmalardan daha ba-

şarılı ve daha az yanlış anlamaya yol açacaktır. Çünkü faydacılık denildiğinde insan zihnine, hazdan kaynaklanan fayda gelebilir. Adaptif kelimesi bu çağrışımı engeller ve onun yerine bizler için iyi olan fakat haz ile bağlantısını kuramadığımız kullanışlı özelliklerimizi çağırıştırır. Ayrıca "adaptif" kavramsallaştırması Evrim Teorisi'nden beslenen bir felsefenin ruhuna daha uygun olacaktır.

Pragmatizmin temel ilkesine gelecek olursak, pragmatizmin temel ilkesi harekettir. Fakat bu bir yerden bir yere gitmek gibi bir hareket olarak algılanmamalıdır. Bu zihinsel anlamda bir farkındalık yaratan bir bilginin getirdiği bir hareket olabilir. Pragmatizmin öğretisine göre bu hareket adaptif olana doğru olacaktır. James hareketi şu şekilde açıklar;

Eğer dış ağrınız, benim dış ağrımın bana yaptığı gibi, sizi hareket etmeye, hatta bu dünyada ayrı bir varoluşa sahip olduğumu düşünerek hareket etmeye dahi itmiyorsa eğer bana ne "şu an nasıl ıstırap çektiğini biliyorum!" diyor, ne de devanın ne olduğunu söylüyorsanız, benim hissime ne kadar benzerse benzesin sizin hissinizin gerçekten benimkinden haberdar olduğunu reddederim (James, 2021, s.14) .

James'in belirttiği üzere bir dış ağrısı bile hepimizde benzer etkiler bırakmalıdır ve bu olay bizde gerek zihinsel gerekse somut anlamda bir harekete yol açmalıdır. Bu hareket bizi adaptif olana yönlendirecek dolayısıyla dış ağrısının nasıl geçirilebileceği yönünde düşünmeye itecektir.

Emile Durkheim, pragmatizmin doğruluk (hakikat) anlayışını şu ifadeler ile dogmatik olarak tanımlar:

"James'e göre bu anlayış oldukça basit bir ilkeye, "doğru düşünce, şeylere uygun düşüncedir" ilkesine dayanmaktadır. Doğru düşünce, nesnelerin bir imgesi, bir kopyası ve şeylerin zihinsel tasarımlarıdır. Bu zihinsel tasarımlar, ilgili nesneye göre gerçekten uygun olduğunda, düşünce doğrudur" (Durkheim, 2020. s.30).

William James'e karşı yapılan bu saldırı yersizdir. Çünkü William James hakikati, inanç olarak tanımlar. Bu inançlar, James'in

his adını verdiği bilgi mefhumunun artık alışkanlık haline, hayatın bir parçası haline gelmiş halidir. James, taksiciye borcumuzun 5 dolar olduğunu ve bizlerin 5 doları bütün olarak mı yoksa bozukluk olarak mı vereceğimizi bize önceki deneyimlerimizin getirmiş olduğu inançların (alışkanlıkların) yol göstereceğini belirtir.⁴ Bu açıklamayı irdelersek birçok kişi pek tabii ki bozuklukları vererek kendisine ağırlık yapan metal paralardan kurtulmayı seçecektir. Fakat metal paraların ağırlık yaptığı ve taksicinin bile gün sonunda o paraları tam hale getireceğini biliriz ve 100 tane bozukluk taşımaktansa 1 tane yüzlük banknot taşımanın daha adaptif olduğu bizlerin deneyimi ile sabittir. Fakat pragmatizm farklı deneyimlere açıktır. Dolayısıyla pozitivist biri için bozuklukları vermek akıl karı bir hareket iken pragmatist biri için bozuk parayı vermemenin farklı deneyimlerden ileri gelen bir olay olacağı açıktır. Bu nedenle pragmatizmin doğruluk-hakikat anlayışına dogmatik suçlamasını yapmadan önce Durkheim'ın her şeyi akla indiren felsefenin suçlamakta kullandığı dogmatik düşünce yapısının içerisinde olduğunu görmesi gerekirdi.

Emile Durkheim derslerinde ısrarla pragmatizm ile faydacılığı birbirleriyle bağdaştırmış ve mantıksal faydacılık olarak değerlendirmeye almıştır. Durkheim'ın bahsettiği üzere pragmatizmin akli tamamen yok saydığı gibi iddialar gerçeği yansıtmamaktadır. İnsanlar deneyimlerini hayata adapte ederken akıllarından yararlanırlar. Yaratılmış olan bu gerçekliğin oluşmasında deneyim, deneyimin hakikat biçiminde şekillenmesinin ardında ise akıl bulunmaktadır.

b) Max Horkheimer ve Akıl Tutulması

Frankfurt Okulu'nun kurucusu olan ve bir dönem John Dewey ile aynı okulda bulunmuş olan Max Horkheimer, pragmatizmi pozitivistin ardılı olarak görmüştür. Fakat yukarıda belirtildiği üzere pragmatizm pozitivistin karşısında bir felsefe olarak ortaya çıkmıştır. Max Horkheimer "*Akıl Tutulması*" isimli kitabın-

⁴ James, W. (2021). *Hakikatin Anlamı*. (F. B. Aydar, Çev.) İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

da, pragmatizmi insan aklını hali hazırda verilmiş olan dünyada pasifize etmekle suçlamıştır. "Özerkliği kalmayan akıl bir araç haline gelmiştir. Öznel aklın pozitivizm tarafından öne çıkarılan biçimselci cephesinde, nesnel içerikle bağıntısızlığı vurgulanır; pragmatizmin öne çıkardığı araçsal cephesinde ise, kendi dışında belirlenmiş içeriklere teslim oluşu belirginleşir. Akıl bütünüyle toplumsal sürece boyun eğmiştir" (Horkheimer, 1988, s.57).

Aklın pasifize edilmesi konusunda haksız olsa da, Horkheimer pragmatizmin akıllı bir araç olarak gördüğü konusunda haklıdır. Fakat bunu akıllı pasifize ederek yapmaz. Aksine onu yeni hisler ve inançlar üretmek için kullanır. Aklimız bize mevcut inançlarımızın maladaptif olduğu veya olabileceği hissini göstermektedir. Dolayısıyla yeni hakikatlerin üretiminde pragmatizm akıllı tabii ki araç olarak görmektedir. Modern bir çağın felsefesi olarak pragmatizm insanların her dakika başka bir problemi çözmesi gereken antik dönem insanlarına hitap etmez. Dolayısıyla pragmatizm deneyimlerin yarattığı hakikatlere göre hareket eden insanların felsefesidir. Bu aklimızı pasifize ettiğimiz anlamına gelmemektedir. Keza akıllı merkeze alan felsefelerin sonuçlarından insanlığın çekmiş oldukları ortadadır. Çünkü akıl, en zararlı eylemi bile meşrulaştırabilmektedir. Dolayısıyla pragmatist felsefe akıllı her daim tetikte tutarak, bireyleri ve toplumları James'in kavramlaştırması ile "plastik" olan bu dünyada yeni hakikatler yaratmak için araç olarak kullanmakta ve katılığa karşı durmaktadır.

Horkheimer, pragmatizmi burjuva felsefesi olarak tanımlamıştır. Pragmatizmi, insanlığı tek düze ve bir hat üzerinde, belirli bir amaca hizmet etmeye yöneltmek ile suçlamıştır. Bunu ise şu sözlerle ifade eder:

"Deneyisel fiziği bütün bilimlerin prototipi yapmaya ve zihinsel yaşamın her alanını laboratuvar teknikleri modeline uydurmaya çalışan pragmatizm, fabrikayı insan varoluşunun prototipi olarak gören ve bütün kültür dallarını montaj hattı üzerindeki üretim ya da rasyonelleştirilmiş büro modeline uydurmaya çalışan modern endüstriyalizmin düşünce alanındaki karşılığıdır" (Horkheimer, 1988, s.78).

Deney pragmatizm için önemlidir fakat fabrikasyon şeklinde tek bir düzene ve zorunlu doğaya yönelik tek biçimci düşünce, pragmatizm için uygun değildir. Keza pragmatizmin hakikat anlayışı insanların sosyal davranışçılığından ileri gelir. Pragmatizm bütün bunları aşarak, insan doğasının özünde hareket olduğunu ve bu hareketin ise önce zihinsel sonra fiziksel değişikliklere yol açacağını belirtir. Pragmatizm, Evrim kuramından beslenmiş olsa dahi, basitten karmaşığa doğru veya tek yöne hareketi kabul etmez. Evrimin sadece hareket özelliğinden beslendiği veya başka bir ifade ile deneyimlenmiş olan adaptif sonuçların ileriye taşındığı hareketi uygun bulur. Bu bir fabrikasyon değildir çünkü insan bulunduğu ortama adapte olmalıdır. Bu durum pragmatizm için evrimin biyolojik özelliklerden ziyade, zihinsel ve fiziksel faaliyetleri kapsar. Zihinsel ve fiziksel faaliyetlerimizin bütünü bizler için bir hakikat ortamı yaratır. Yaratılan bu hakikat ortamı bizim yaşam sınırlarımızı ve özgürlüklerimizi belirler. Zamanın ve koşulların değişmesi ile birlikte insan zihni de değişir, gelişir ve değişen zamana ve koşullara uygun hakikatler, yine insan aklının ve deneyimlerinin ortak çalışması ile oluşur.

c) Giovanni Papini

Pragmatizmin Avrupa'ya utilitarist bir uzantı olarak geçtiği belirtilmişti. Bu durumun bir yansıması da İtalya'da göze çarpmaktadır. Giovanni Papini 1881-1956 yılları arasında yaşamış, İtalyan edebiyatının yenilikçi yazarlarından biridir (Yücesan, 2017). Papini'nin pragmatizm tasavvurunu, en net şekilde kendisini anlatmış olduğu *"Bitik Adam"* adlı eserinde görmek mümkündür. Papini bu eserinde kendi hayatından ve arayışlarından bahsetmiş, hayatının ilerleyen safhalarında ise pragmatizm ile tanışmıştır. Kendisini pragmatizme götüren yolda ise bazı felsefelerin kendi içeriklerindeki birtakım yanlışlar olduğunu düşündüğü için kafa tutmuştur. Bu felsefelerden ilki, pozitivizmdir. Papini, pozitivizme karşı olduğun şu net bir şekilde aktarmıştır:

"Ben pozitivizme karşı, pozitivistler yalnızca gerçeğin uysal noterleri olduklarını iddia ettikleri için savaşıyorum; idealizmle hararetleniyor ve onu, o her şeyi ruha verme ve bedensel var oluş-

tan dahi şüphe duyma hali tuhafılık ve paradoks koktuğu için uç noktalara taşıyordum" (Papini, 2012).

Papini kendisini pragmatizme götüren bu süreçte kendisini aradığı için diğer felsefelere uğraması gayet normaldir. Keza kendisinin otel metaforu da buna işaret etmektedir. Onun metaforuna göre pragmatizm, insanın kendi odasına ulaşabilmek için kullanılması gereken yoldur.

Papini hayatının ilerleyen safhalarında eyleme olan ilgisini ve teorilerin pratik karşılığının olmasının zorunlu olduğu alanlara yönelmiştir. Bunun için politikayı tercih etmiştir. Politikayı tercih etmesinin nedeni ise politikanın bulunduğu dönem içerisinde hararetli tartışmalar içerisinde bulunmasıdır. Keza sosyalizmin Avrupa'da zayıflaması bunun etkenlerinden biriydi.

Bu eylem isteği Papini'nin düşünce yapısına da sirayet ettiğini görmek mümkündür. Keza kendisinin felsefe anlayışında bulunan hareket faktörünü bahsi geçen Bitik Adam isimli kitabında görmek mümkündür. Papini'ye göre, felsefenin amacı kendi ifadeleriyle şöyledir:

"Felsefe araçlar üzerine inşa edilmiştir, felsefe araçları felsefecilerin beyinleridir; ürünleri daha iyi hale getirmek için araçların değişmesi gereklidir; kısacası felsefeyi daha iyi kılmak için felsefecilerin beyinlerini daha aktif kılmak gerekir. Ruhlarını değiştirmek gerekir" (Papini, 2012).

Papini inançların(hakikatlerin) yeniden tanımlanmasını ve bu inançların oluşturulmasında akli pasifize etmek yerine etkin bir araç haline getirme düşüncesinden dolayı pragmatizme yaklaşmış olduğu açıktır. Devamında ise "Yani salt bilmek, tanımlamak, üzerine düşünmek değil bir şeyler yapmak, harekete geçmek, değiştirmek" diyerek Papini, kendi devrimci ruhu ile pragmatizmin teori-pratik arasındaki ilişkisini birleştirmiştir. Fakat yine de pragmatizm temel ilkesi itibarıyla hareket olsa dahi Papini'nin tasavvurundaki gibi üzerine düşünme unsurunu dışlayacak ölçüde salt hareket içermez.

Papini, kendisine uygun olduğunu düşündüğü pragmatizmi coşku ile ifadeleri ile adeta davet edercesine göstermektedir.

Eylem, oluşturma ve yeniden yapılandırma; değiştirme ve yaratma felsefesi. Artık çözümsüz problemlerle, çıkmaz yollarla, hayali diyalektikliklerin ağırları ve kapanlarıyla uğraşmak yok. Doğru = Yararlı. Bilmek =Yapmak. En belirsiz doğrular arasından dünyanın sesini en çok yükselteninin ve bize daha kalıcı ödülleri vadedinin seçmek. Henüz doğru olmayan ve doğru olmasını istediğimiz şey inancın gücü ile doğruya dönüştürülecektir (Papini, 2012, s. 173).

Papini, yararlı kelimesini, Latince “uti” kelimesinin İtalyanca devamı olan “utile” şeklinde kullanmıştır. “Uti” kelimesi ile “pragma” birbirinden ayrı kelime kökleridir. Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere İtalya’ya da pragmatizm, faydacılık olarak tezahür etmiştir. Buna rağmen Papini’nin pragmatizm tasavvurunda başka bir kusur yoktur. Çünkü pragmatizm, kendisinin belirttiği üzere diyalektik aklın insan aklını daha fazla sıkıştırmasının sonunu getirebilecek bir felsefedir.

Fakat Papini önce kendisini kusursuz bir hiççi olarak tanımlamış daha sonra ise faydacılık olarak idrak etmiş olduğu pragmatik felsefeden soğumuştur. Pragmatizmden vazgeçişini şu şekilde ifade etmektedir:

Fakat şimdi her şey gözümden düştüğü için, şimdi sadece sonsuzluğun radikal çözümsüzlüğünün ve her çabanın nafile olduğunu bildiğim için içimdeki çıkarcıyı, faydacıyı, yağmacıyı, yırtıcıyı, haini, vurguncuyu yok ediyorum ve işte hayatı maaşsız olduğu için yaşamak istiyor ve düşünce ücretlendirilemeyeceği için düşünmeye davet ediyorum” (Papini, 2012, s. 246).

Papini, kendi içerisindeki hiçiyi bulduktan sonra pragmatizmden vazgeçmiştir. Fakat kendi yanlış anlaması sonucu dile getirmiş olduklarına James’in talihsiz bir şekilde “nakdi değer” olarak ifade ettiği pragmatizmin eylemlerin sonuçlarına yönelik düşüncelerinin etkisi açıkça görülmektedir. Keza James bile bu ifadeyi kullandığı için pişman olmuştur.

Papini ve diğer büyük bilim insanlarının ifadelerinden de anlaşıldığı üzere pragmatizmi Avrupa'ya tanıtan kişilerin pragmatizm tasavvurları pragmatizmin, utilitarizmin bir uzantısı olduğu düşüncesini insanların zihinlerine yerleştirmiştir.

3. Pragmatizm'in "ne" liği

Birtakım yanlışlıklara cevap verdikten sonra pragmatizmin ne olduğundan, pragmatizmin unsurlarını bir araya getirmek suretiyle tanımlamak gerekmektedir. Pragmatizmin temelinde Evrim Teorisi yatmaktadır. Bu nedenle pragmatizm, eylemlerin faydalı sonuçlarına değil adaptif sonuçlarıyla ilgilenir. İnsanların gerek zihinsel gerekse fiziksel boyutta sürekli olarak hareket halinde olduğunu veya olmasını gerektiğini savunan pragmatizme göre, teori ile pratik arasındaki ilişki, teorinin her zaman pratik bir karşılığı olması gerektiği yönündedir. Aksi taktirde teoriler hayal dünyasına takılı kalırlar. Pragmatizme göre tek bir hakikatten bahsetmek mümkün değildir. Papini'nin otel metaforu özelinde incelersek birçok insanın farklı felsefelere yönelmesinin sebebi, yönelmiş olduğu felsefelerin kendileri için içinde bulundukları koşullar veya sosyal sermayeleri özelinde adaptif olduğunu düşünmeleridir. Bu nedenle pragmatizm bütün felsefeler içerisinde uyumu ve sentezi sağlayabilecek bir çatı felsefedir.

Pragmatizmi başka bir tanımını ise Hermann Hesse'nin *"Bozkır-kurdu"* romanından çıkartmak mümkündür. Bu kitabın başkarakteri olan Harry bir düalitenin içerisinde. Bir yandan kurt gibi özgür olmak isterken bir yandan burjuva düzenine karşı nefretine rağmen bu düzenin içerisinde yaşama çaresizliğinin içerisinde. Harry'in kitabın sonlarında bin aynalı bir odaya girer ve kitabın içerisindeki karakterlerden biri Harry'e insanın sadece iki tarafının olmasının mümkün olamayacağını aynalar vasıtasıyla gösterir. Daha sonra Harry'nin içerisindeki kurdu ortaya çıkaran öldürmesi daha da sonra Harry'in bin aynalı oda gerçeğini kabul ettikten sonra gelen idamı aslında bizlere düalitenin ölümünü ve çoklu hakikatler gerçeğini gösterir. Bir insanın bile içi bin odalı ayna gibiyse toplumları bir düşünün. Bu nedenle düalitenin getirdiği çatışmanın yerine çoklu hakikatlerin kabulünün getireceği uyum, pragmatizmin başka bir tanımıdır.

a) Pragmatizmin Epistemolojisi

Pragmatizm bilgi ve bilginin kaynağını insan deneyimlerinden hareketle açıklar. Dolayısıyla bir kişi eğer ki dışının ağrıldığını söyleyip, dışının ağrısının sonucunda bacaklarında romatizma oluştuğunu söylerse bu bilgi, pragmatist felsefe için hayal aleminde takılı kalmıştır. Çünkü dünya üzerinde bu kişi ile aynı sorunu yaşayabilecek başka biri daha yoktur. Dolayısıyla kimse dış ağrısının yol açtığı romatizma hakkında ona bir tedavi yöntemi sunamaz. Fakat aynı kişi, dış ağrısının aynı zamanda baş ağrısına yol açtığını söylerse bu birçok insanın zaten çoktan deneyimlediği veya birçok insanda rastlanmış bir semptomdur. Bu nedenle bir bilginin –James’in deyişiyle “hissin”- bilgi olabilmesi için deneyimlenebilmesi ve bizlerin zihinsel ve fiziksel hareketine yol açmalıdır. Hakikat ise kitlesel anlamda deneyimlenmiş olan hislerden ileri gelir. Dolayısıyla Türkiye’de birçok insan dış ağrısından kaynaklı baş ağrısıyla karşılaşmış ise Türkiye’de dış ağrısının, baş ağrısına sebebiyet verdiği bir hakikat olur.

Hakikatler insanlığın başlangıcından, yok oluşuna kadar sabit kalmazlar. James’in deyişiyle bizler tek düze bir dünyada yaşamayız. Birçok insana göre en iyi yönetim biçimi olarak demokrasi görülmektedir. Bunun sebebi birçok insanın demokratik sistemleri kullanışlı bulmaktadırlar. Fakat Aristoteles’in dönemin şartlarından ileri gelen sebeplerden ötürü göstermiş olduğu demokrasi karşıtlığına bakacak olursak, yönetim biçimi olarak demokrasinin hakikati bizler için sorgulanmaya yol açar. İşte tam da burada hakikatin ve bilginin kaynağının deneyim olduğunu görebilmekteyiz. Çünkü artık insanlar için kullanışlı olmayan demokrasi sistemi çeşitli hisler ile sorgulanmaya yol açar. Demokratik sistemlerin birçok çıkar çatışmasına yol açması ve bu nedenle insanların taleplerini yerine getiremeyen hantal bir sisteme dönüşmesi Antik Roma’da diktatörlük kurumunun doğumuna yol açmıştı. Görüldüğü üzere diktatörlüğün, demokrasinin yetersiz olduğu koşullarda bir seçenek olarak sunulması demokrasi hakikatini çoktan sarsmıştı. Başarılı diktatörler ile deneyimler sabitlenebilir ve geçici bir süreliğine diktatörlüğün yönetim biçimi olarak bir hakikat olduğu sonucuna bizleri götürebilir. Fakat Antik Roma’nın üze-

rinden yıllar geçmiş ve artık diktatörlüğün başka bir deyişle gücü tek elde toplama düşüncesinin zararları deneyimlenmiştir. Bu nedenle insanlar için artık diktatörlüğün gerekli olduğu düşüncesi hayal dünyasına geçmiştir. Demokrasi örneğine göre, bugün insanların inandığı demokrasi tamamen güçler ayrılığına dayalı bir yönetim biçimi olmalıdır. Çünkü tek kişinin mutlak güç ile yönetimde kalması insanlık için artık kullanışlı değildir.

b) Pragmatik Metafizik

Her ne kadar James pragmatizm metafizik tartışmalara son verecek bir felsefe olduğunu öne sürse de pragmatizmin içerisinde de metafizik görüş bulunmaktadır. Fakat bu görüş yine de pragmatizmin ruhuna uygun şekilde hakikatlerin çeşitliliği ile alakalıdır. Pragmatizm felsefesinde Tanrı bireyler özelinde olan ve bahsi geçmiş olan hayal aleminde yer alan, kişilere göre değişmekle birlikte ortak özellikleri sonsuz, ilk, nedensiz olarak tanımlanabilir. Çünkü pragmatizm deneyimlenmiş bilginin hakikat olabileceğini savunur. Bu nedenle Tanrının varlığının veya yokluğunun bir önemi yoktur.

Pragmatistler için önemli olan dindir. Keza kendisi de bir din psikoloğu olan William James'te bunu görmek görmek mümkündür. James, *"Dinsel Deneyimin Çeşitleri: İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme"* eserinde din olgusunun insan eylemleri ve psikolojisi üzerindeki etkilerine yoğunlaşmıştır. Bununla birlikte James dinin felsefeden daha coşkun olduğunu ifade etmiştir.

Din, bireylerde Dewey'in deyişiyle, "ortak iman"a yol açar. Burada anlatılmak istenen dinlerin hakikat üretiminde etkili birer araç olduklarıdır. Bu nedenle dinlerin gerçekliğinin veya gerçek olmayışlarının tartışılması yerine onların insanların eylemlerindeki hareketlere odaklanmak gereklidir. Ayrıca din, insanları vahşilikten ayırmada iyi bir araç olarak görülebilir. Çünkü yukarıda bahsetmiş olduğum üzere getirmiş olduğu kullanışlı yasaklar bizlerin daha iyi hayat sürmesine yol açmıştır. Fakat aynı din içerdiği aşırılıktan ötürü zararlı da olabilmektedir. Bunu önlemenin yolu ise birden çok hakikat olduğu ve insanların deneyimlerinin getirdiklerini inananlar özelinde küçümsemektir.

c) Pragmatik Etik

Pragmatizme göre bildiğimiz anlamda bütün etik kurallar insanlar tarafından yaratılmıştır. İnsanlar enest ilişkileri yasaklamıştır çünkü kendi içlerinde oluşmuş olan klan bilinci vasıtasıyla klana dahil olan aile bireyi ile cinsel anlamda bir ilişkiye izin vermemektedir. Ayrıca Levi Strauss'un bahsettiği ve tarihteki birçok örnekten görüldüğü üzere, evliliğin ittifak yaratmak için olması aynı nedenden enest ilişkinin yasaklanmasına yol açmıştır. Ayrıca evlilik kurumu, insanların dikey olarak sınıf geçişi yapmasının pek mümkün olmadığı zamanlardan kalma olduğu için evlilik insanların bulundukları sınıf içerisinde güçlenmesine yol açmaya yaramaktadır.

"Kanunların Ruhu" isimli eserinde Montesquieu'nun bahsetmiş olduğu gibi kanunların uygulandığı bölgeye göre değişen bir ruha sahiptir. Bu ruh bir arada yaşayan insanların ortak maksatluluklarından hareketle belirlenir. Dolayısıyla insanları bir arada tutan şey ise ortak maksatlılıktan ileri gelen kitlesel hakikat kabulleridir. Aynı topluluk üzerinde yaşayan insanlar her ne kadar farklılaşsalar da ortak kabullere sahiplerdir. Dunbar sayısında bahsi geçen 150 kişinin ortak maksatlılığında yardımcı bir kitlesel kabule gerek duyulmazken, kişi sayısı 150'nin üzerine çıktığında bir takım ortak kabuller olmak zorundadır. Bu kabuller, Marshall Sahlins'in bahsettiği gibi akrabalık da olabilir din vb. insanlarca oluşturulmuş kurumlar da olabilir.

Micheal Tomasello, *"İnsan Ahlakının Doğal Tarihi"* kitabında, insanların ahlak kurallarına uyma sebebini insanların kendileri için sosyal yatırımlar yapması olduğu sonucuna varmıştır. İnsanlar sosyal varlıklardır. Dolayısıyla insan için sosyal kalmanın yolu, bireylerin kullanışlı olarak gördüğü toplumsal hayatı düzenleyen kurallara uymasındır. Pragmatik etiğin oluşumuna ilişkin bir diğer görüş ise Mead'in, sosyal davranışçılığıdır. Mead sosyal davranışçılığı, bireylerin paralel olarak birbirlerinin jestlerine ve onların eylemdeki sonuçlarına odaklanır. Buna göre, bireyler bir jestte bulunduğunda karşısındaki bireyin ne cevap vereceğini bilir. Dolayısıyla bireyler için bir arada bulunmayı ko-

laylaştıran bu jestler Marshall Sahlins'in "*Akrabalık nedir?*" kitabındaki ortak maksatlılığa benzer. Bireyler jestlerin ve eylemlerin anlaşılması ortak maksatlılığa ihtiyaç duyar, bunun sebebi insanların üretmiş olduğu kültür olmaktadır. Dolayısıyla bireyin akrabalıklarında veya toplumsal yaşamlarında ortak maksatlılık söz konusudur. Bundan dolayı bireylerin etik anlayışları birbirlerinin ortak maksatlılığı ve sosyal davranışçılığıyla açıklanabilmektedir. Gerçekten de bireylerin birbirini öldürmesini engelleyen şey onların ortak maksatlılığı olabilmektedir. Bundan dolayı bireyler ortak maksatlara sahip olmadıklarında veya bunun farkındalığını kaybettiklerinde öldürme eylemi gerçekleştirebilmektedirler. Buna örnek olarak aynı toplum içerisinde bulunan fakat mezhep olarak farklılaşan gruplar gösterilebilir. Ortak maksatlılığı bir çatıya bağlı olmayan bireyler radikalleşerek karşı tarafa zarar verme veya öldürme eylemini gerçekleştirebilirler.

Sonuç

Pragmatizm, 19. yüzyılda ortaya çıkmış bir felsefe geleneğidir. Bu felsefe geleneği birey deneyimlerinden oluşan kolektif alışkanlıkların hakikatleri oluşturmalarını esas almakta ve hakikatlerin akıl aracılığıyla yine insan deneyimlerinden hareketle üretildiğini kabul etmektedir. Ayrıca pragmatizm sadece bununla kalmayarak düşüncelerin sadece teori olarak kalmasını uygun bulmaz. Pragmatizme göre adaptif olmayan ve hareket yaratmayan düşünceler hayal alemindedir. Bir düşüncenin adaptif olmasını ve yarattığı hareketi ölçmek için ise pragmatizm, insan deneyimine başvurur. Pragmatizm dönem içerisinde ABD bilim camiasının yoğun beyin göçü sonucu ortaya çıkan iki büyük felsefe geleneğinin çatışması sırasında ortaya çıkmıştır. Pragmatizm James tarafından hatları çizildikten kısa bir zaman sonra ABD'yi aşmıştır. Fakat pragmatizm Avrupa'da büyük bir taraftar kitlesi edinemez çünkü Avrupa'da zaten büyük felsefe gelenekleri mevcuttur. Dışarıdan gelen pragmatizm ise yeterince anlaşılmadan sınıflandırılmıştır. Pragmatizm, Avrupa'da zaten hali hazırda bulunan iki büyük geleneğin temsilcileri ile karşılaşmıştır. Bu karşılaşmanın sonucunda ise pragmatizm Avrupa'ya faydacılık felsefesinin bir devamı olarak sirayet etmiştir. Pragmatizm'in faydacılık olarak Avrupa'ya

sirayetinde önemli isimler vardır. Bunlardan ilki, Pozitivist bilim adamı Emile Durkheim'e göre pragmatizm, akli tamamen yok saymak veya pasifize etmektedir. Emile Durkheim'e göre pragmatizm mantıksal faydacılıktan daha fazlası değildir. Fakat bu iddialar yersizdir. Çünkü pragmatizm düşüncesi itibariyle ne insan aklını her şeyin merkezine yerleştirir ne de onu tamamen yok saymak suretiyle bilgiyi metafizik evrene iter. Çünkü pragmatizme göre bilgiler ve ondan ileri gelen hakikatler insan deneyiminin, insan aklı ile ortak çalışması sonucu oluşur. Bir başka yanlış anlaşılma olan ve pragmatizmin uzun süredir birlikte anılmış olduğu başka felsefe geleneklerinden; faydacılık, hedonizm ve oportünizmin aslında pragmatizm ile iddia edildiği gibi bir felsefeler değildirler. İkincisi ise Max Horkheimer'in *"Akıl Tutulması"* eseri vasıtasıyla okuduğumuz pragmatizm tasavvurudur. Horkheimer'a göre, pragmatizm bir burjuva felsefesidir ve pragmatizmin insan ve davranışlarını inceleme yönteminin adeta laboratuvar ortamı şeklinde olduğu ve pragmatizmin pozitivistimin devamı niteliğinde olduğunu öne sürmüştür. Fakat pragmatizm değinmiş olduğum üzere pozitivistimin tam karşısında yer almaktadır. Çünkü pragmatizm hiçbir şekilde insan aklını merkeze almaz. Ayrıca her görüşün burjuva felsefesi olabileceğini ön görmek gerekmektedir. Keza burjuvazinin en etkili yöntemlerinden biri metalaştırmaktır. Bunu bugün Politik Doğrucular ve Sosyal Adalet Savaşçıları isimli grupların davranışlarında görebilmekteyiz. Bu grupların hassasiyetinden beslenen şirketler çok ciddi karlar elde etmektedirler. Dolayısıyla bir felsefeyi özel olarak burjuva hizmetinde olarak eğer ki felsefenin böyle bir iddiası yoksa gereksizdir. Giovanni Papini ise, belirli bir dönem kendisini pragmatist olarak tanımlamıştır. Her ne kadar metafizik unsurların dışlanması ve diyalektik aklın karşıtlığı konusunda pragmatizm ile uyuşmuş olsalar da kendisinin pragmatizmin doğruluk anlayışını yeterince kavrayamadığı ve bunun sonucunda ise nihilizme yöneldiğini görebilmekteyiz. Bir diğer yanlış anlaşılma unsuru ise, William James'in kullanmış olduğu "nakdi değer" ve "useful" kelimeleridir. Bu kelimeler anlamları itibariyle hazdan ileri gelen faydayı çağrıştırabilmektedirler. Fakat James, *"Hakikatin Anlamı"* isimli eserinde

anlatmak istediği şeyin faydacılık olmadığını ve bu karışıklıklara yönelik sitemini dile getirmiştir. Dolayısıyla pragmatizmin daha doğru anlaşılabilmesi ve bu felsefenin beslenmiş olduğu evrim teorisine uygun olarak "adaptif" kelimesinin kullanılması pragmatizmin faydacılık, hedonizm ve fırsatçılık ile karıştırılmasının önüne geçeceği düşünülebilir.

Kaynakça

- Dewey, J. (2013). *A Common Faith*. Connecticut, U.S.A: Yale University Press.
- Durkheim, E. (2020). *Pragmatizm ve Sosyoloji*. (F. Kıyak, Çev.) Eskişehir: Dorlion Yayınevi.
- Durkheim, E. (2021). *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*. (E. Aytekin, Çev.) İstanbul: Pozitif Yayınevi.
- Edgerton, R. B. (2019). *Hasta Toplamlar*. (H. Turgut, Çev.) Ankara: Buzdağı Yayınevi.
- Horkheimer, M. (1988). *Akıl Tutulması*. (O. Koçak, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- James, W. (1922). *Pragmatism: A New Name For Some Old Ways of Thinking*. New York: Longsman, Green And Co. .
- James, W. (2019). *Pragmatizm*. (F. B. Aydar, Çev.) İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- James, W. (2021). *Dinsel Deneyimin Çeşitleri: İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*. (İ. H. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- James, W. (2021). *Hakikatin Anlamı*. (F. B. Aydar, Çev.) İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Mead, G. H. (2019). *Zihin, Benlik ve Toplum*. (Y. Erdem, Çev.) Ankara: Heretik Yayınları.
- Öztürk, E. (2020). *Pragmatizm Bağlantıları*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Papini, G. (2012). *Bitik Adam*. (S. Carnabuci, Çev.) İstanbul: MonoKL Yayınları.
- Sahlins, M. (2014). *Akrabalık Nedir, Ne Değildir?* (A. Pala, Çev.) Ankara: Dipnot Yayınları.
- Tomasello, M. (2020). *İnsan Ahlakının Doğal Tarihi*. (A. Onacak, Çev.) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Yücesan, B. (2017). Giovanni Papini'nin Bitik Adam Adlı Yapıtında Pragmatizme Bakış. *DTCF Dergisi*, 102-115.